

Árérzékenység és materializmus blokkolta zölds tudatosság

A „csendes forradalom” magyarországi állása

BÖCSKEI BALÁZS, SZABÓ ANDREA

A rendszerváltás óta a környezetvédelemmel kapcsolatos hazai politikatudományi érdeklődés viszonylag folyamatosnak tekinthető. Egyrészt következett ez a környezetvédő civil szervezeteknek a rendszerváltás időszakában fennálló aktivitásából, majd a zöld témáknak a kibontakozó civil társadalmi, majd globalizációkritikai mozgalmakban betöltött szerepéből (Mikecz, 2019). Másrészt olyan intézményi változások, mint az önálló környezetvédelmi tárca létrejötte, vagy az LMP parlamentbe kerülése a közpolitikai agenda „zöldülésére” is hatással voltak, akárcsak a gazdasági szektorokban a kezdetleges zöldre festés vagy az elkötelezett környezetvédő magatartások irányába mutató CSR-stratégiák (*corporate social responsibility*, társadalmi felelősségvállalás) megjelenése. Szemben azonban a hagyományos, „kemény” közpolitikai – például a szociális vagy egészségügyi – témákkal, a zöldügyekre vonatkozó figyelem mindig is könnyen került átmeneti dekonjunktúrába. A magyar társadalom és az egyén fogyasztást illető zöldrészékenysége, továbbá a posztmaterialista értékek lassú erősödésének tényében azonban kutatói konszenzus volt.

Ez utóbbi következtetés a később példaként ismertetett hazai mellett a nemzetközi összehasonlító kutatásokból, környezetvédő civil szervezetek által kezdeményezett (és ismételt) adatfelvételekből, illetve értékutatásból olvasható ki. Ugyanakkor gyakran fordul elő, hogy a vizsgálatok inkább az elvi és nor-

makövető elköteleződést, mintsem az „áldozathozatalt” mérjük.¹ Másképpen: a materializmus–posztmaterializmus vizsgálata gyakran önmagában történik, mintsem közpolitikai témák kapcsán, amelyek mentén a normák és az elvárások ütközhetnének a lakosság konkrétabb vállalásaival; azaz a materiális értékrend „konfrontálódna” a posztmateriális értékkatalógussal, amely által realisabb képet kaphatnánk az elköteleződés mértékére.

Fontosnak tartjuk, hogy rávilágítsunk ennek szükségességére, hiszen egyrészt a normakövető válaszok nem nyújtanak érdemi információt a véleményekről, másrészt a hazai szakirodalomban és a politikai zszurnalizmusban alapállítás, hogy 1970–1980-as évekkel indult nyugat-európai posztmaterialista értékforradalom eredményei egyre inkább jelen van a legfiatalabb, illetve a sorban következő nemzedékek értéktérképén. Miután a zöldérzékenység normái éppúgy beépülnek a válaszadói logikákba, mint a gyermek testi fegyelmezésének tilalma vagy bliccelés (pontosabban ezek válaszadói szinten történő elutasítása), a valóságban ettől messze eltérő arányokkal találkozunk.

Részben szakítunk az „Önnek mennyire fontos a tiszta levegő?”, „Mekkora veszélynek látja a globális klíma körüli folyamatokat?”, „Ön az alábbiak közül mely tevékenységeket gyakorolja a környezete tisztasága érdekében?” típusú kérdésekkel. Például a „klímaválság” kifejezés már eleve erősít egy jelentős normakövető, fontos prioritást hangsúlyozó válaszadást.² Ugyan ezek fontos és alapvető kutatási kérdések továbbra is, de

¹ Ennek szemléletes példája a *Positive Adamsky* által rendelt Pulzus-kutatás, amelynek során a válaszadók 94 százaléka vásárolna olyan terméket, amellyel jó ügyet támogat, 74 százalék valamennyivel többet is hajlandó lenne fizetni ezért, 79 százaléka a megkérdezettek pedig le is váltaná jelenlegi hagyományos vásárolt termékét fenntarthatóbbra. Részletek: Bicséri-Fülöp Ádám: Lélekből zöld, boltban spúr. *Kreatív*, 2021/4.

² Az Extinction Rebellion Magyarország 2019 szeptemberében nyílt levélben kérte a sajtó munkatársakat, hogy a média a klímaváltozás helyett a klímaválság, klímaösszeomlás, vagy klímavészhelyzet kifejezéseket használják. Arról, hogy a magyar társadalom mit gondol, mely kifejezés fejezi a klímaügy körüli jelenségeket az Azonnali megbízásából az IDEA Intézet készített felmérést a tárgyalt időszakban: Bakó Bea: Szavaznának-e többen a Fideszre, ha bezöldülne? Megmértük! *Azonnali*, 2019. október 17. Elérhető: https://azonnali.hu/cikk/20191007_szavaznanak-e-tobben-a-fideszre-ha-bezoldulne-megmertuk. Letöltés ideje: 2021. október 30.

jelen tanulmányban olyan politikai, illetve közpolitikai témák mentén is vizsgálódtunk, amelyek lehetőséget nyújtottak arra, hogy a zöld elköteleződés, a materialista, illetve a posztmaterialista gondolkodás erőssége vagy gyengesége konkrét ügyek és témák kapcsán vizsgálható legyen.

Ezzel nem csak a zöld értékeknek a magyar társadalomban meglévő támogatottságát, hanem az állampolgárok vonatkozó közpolitikai érzékenységét és tudatosságát is vizsgáltuk. Tekintettel, hogy a zöld identitást és elköteleződést a magyarországi kutatások kevéssé a háztartások vagy az egyéni döntések komplexitásában vizsgálják, hanem leginkább általános attitűdre vonatkozólag, vagy teret engedve a normakövető válaszadásnak, így azok alapján nem kaphatunk teljes képet arról, hogy mennyiben beszélhetünk a magyar társadalom klíma- és környezetvédelemre irányuló elköteleződésének növekedéséről.

Zöld értékek mérhetőségi nehézségei és az értékkutatások korlátai

Az utóbbi évek zöld, környezetvédelmi témáinak felfutása, illetve az azokra vonatkozó állampolgári figyelem tehát evidencia: kutatások sora mutatja az elköteleződés erősödését. Ugyanakkor a megannyi nemzetközi összehasonlító vizsgálódás (például az *Eurobarometer*, a *World Value Survey*, a *European Social Survey* egyes hullámai) komparatív jellege okán magában hordoz olyan „fekete lyukakat”, amelyek feltárása nem lehet céljuk. Az általános zöld értékek és attitűdök vizsgálata során eltekintenek például attól, hogy a válaszadók gondolkodásában milyen módon konstruálódnak meg a környezetvédelemre vonatkozó témák (Paco és tsai, 2013; Kyvelidis, 2002). Holott az így mért elköteleződés nem csak az adott ország gazdasági helyzetét, szociális komplexitását vagy politikai kultúráját vonja ki a megfigyelésből – pontosabban utóbbira következtetésekkel igyekszik élni –, hanem azt is, hogy – az előzőektől nem függetlenül – a környezetvédelemmel kapcsolatos ügyek milyen módon konstruá-

lódnak a fejekben. Ehelyütt elég csak arra utalunk, hogy ezekre a témákra egyes országokban nem csak társadalmi, hanem politikai törésvonalak is helyeződnek – gondoljunk csak egy szélsőségesen polarizált, így lényegében minden közpolitikai témát pártos szemüvegen át megítélő politikai közösségekre.

Szükséges azt is megjegyezni, hogy az érték- és attitűdvizsgálatok nem tudnak számot adni a társadalom interszubjektív jellegéről, pedig az egyes közpolitikai témákra vonatkozó vélemények függenek a válaszadó gazdasági-szociális helyzetétől vagy társadalmi beágyazottságától (Todosijevič–Enyedi, 2000). Az állam gazdasági, szociális vagy akár környezetvédelmi szerepvállalására vonatkozó vélemény sem független attól, ahogyan az adott területet az egyén igazságosságérzete vagy problémaérzékenysége konstruálja. Az állami beavatkozás mértékéről való gondolkodás tehát nem csak objektív kemény adatokkal vizsgálható, hanem szubjektív igazságosságérzésekkel is mentén is. Egy, a társadalmi egyenlőtlenségek klasszikus területeihez képest „fiatalabb” téma – mint a környezetvédelem – esetén pedig különösen fennáll, hogy az attitűdváltozás mérése nem elégséges a (lokalizált) problémaérzékenység megítéléshez. A környezetvédelemmel kapcsolatos kérdések és témák iránti érzékenység vizsgálatakor ugyanis nem lehet eltekinteni az egyéni kockázatérzékeléstől, egészségügyi állapottól, az egyéni fogyasztás diverzifikációjától (Euromonitor, 2007) sem, ezek nemzetállamon belüli és globális szórásától. Ezért tanulmányunkban közpolitikai témák mentén lokalizáljuk a kérdéseket.

Egyértelmű a zöld kérdések iránti növekvő nyitottság, értsük alatta például az éghajlatváltozás elleni fellépést vagy az uniós források klímaválságra vagy környezetvédelemre fordításának szükségét. Viszont hangsúlyozni kell, hogy azon túl, hogy a környezetvédelemmel kapcsolatos témák nagyon különböző tartalmakkal töltődhetnek fel, az egyes országok gazdasági és intézményi fejlettsége vagy az intézményi hálózat problémamegoldó képessége jelentős mértékben befolyásolhatja a posztmaterializmus – beleértve ezzel a zöld – ügyek iránti elköteleződést (Kollár, 2020: 134).

Ami a rendszerváltást követő években a magyarországi és kelet-európai politikatudományban a tranzitológia, az az érték kutatásokban a Ronald Inglehart fémjelezte „csendes forradalom” elmélete, majd az általa kidolgozott kutatási irány volt (Inglehart, 1997). Közös bennük, hogy eltekintenek az egyes országok történeti sajátosságaitól, ebből következően a politikai fejlődés különbözőségétől (Gans-Morse, 2004; Jankauskas–Gudzinskas, 2008). Amennyiben a tranzitológia szemszögéből vizsgáljuk a politikai és a kulturális mozgást egyfajta evolutív, teleologikus folyamatként értelmezi (Jasny, 2013), amelynek végpontjában a liberális demokrácia, ha pedig az Inglehart-féle keretet nézzük, akkor egy posztmaterialista társadalom áll. Mindkettő elméleti irány a nyugati fejlődési modell kategóriát és implikációt „kéri számon” a többi régió folyamatain,³ és egyúttal a liberális és posztmaterialista utópiát teszi meg referenciának. Inglehart keretét használva⁴ kevésbé tudjuk abba konceptualizálni egy társadalom nyugatihoz képest másfajta fejlődését, az értékrend történeti alakulásának magyar sajátosságait (Beluszky, 2000). Egyúttal mindkét elmélet negligál politikai gazdaságtani implikációkat is. Nem kell különös kutatói mélyfúrás annak megállapításához, hogy a gazdasági fejlettség szintje, az anyagi jólét mértéke és a posztmateriális értékek iránti elköteleződés között kapcsolat áll fenn, de ez a kvantitatív összefüggés mélyebb kvalitatív következtetések levonására – nem beszélve az országok közötti hasonlóság és különbségek vizsgálatáról – nem elégséges.

Ismételt kutatások alapján megállapíthatjuk, hogy a posztmateriális értékek erősödnek (Forsense 2013): a társadalom negyede vall ilyen értékeket (Szabó és tsai, 2021), a posztmaterialista-materiális ideológiai poggyász folyamatos veszít súlyából. Azonban továbbra is jelentős különbség mutatkozik az alsó-, illetve a felső-közép- és a felső osztály posztmaterialista elköteleződése között (Szabó és tsai, 2021: 26), azaz a materiális

³ Ennek környezetvédelmi kutatásokra tett hatásáról lásd Jehlička–Jacobsson, 2021.

⁴ A posztmaterializmus mérhetőségi problémáiról lásd Davis–Dowly–Silver, 1999.

javak hiánya vagy éppen csak elégséges megléte döntő. Tekintve a politikai diskurzusokat domináló magyarországi jobboldal zöldszeptikus, illetve sajátos természetvédő álláspontjait,⁵ az sem véletlen, hogy a magukat jobboldalinak tekintők közül kevesebben vallják magukat posztmaterialistának, mint a magukat baloldalra vagy centrumba sorolók (Szabó és tsai, 2021: 28). Ez utóbbiból következően az egyes értékek támogatása vagy ignorálása nem független az adott közpolitikai téma átpolitizált jellegétől sem (Birch, 2020). Ezzel természetesen nem a kritika alá vett kutatások relevanciáját kérdőjelezzük meg, hanem arra kívánjuk felhívni a figyelmet, hogy körültekintőnek kell lenni, amikor az értékutatásokról közpolitikai állításokat fogalmazunk meg.

A fentiekén túl szükséges kitérni arra is, hogy a zöld kérdések közvetlen, jelen esetben háztartáson túli tapasztalatával ritkábban szembesülnek az állampolgárok, így az értékutatások nem adhatnak számot az adott ügyekre vonatkozó konkrétabb tudásokról és információkról. Okkal feltételezhetjük, hogy egy nyugat-európai ország, ahol a zöld ügyekről való gondolkodás az oktatási rendszertől a zöldpártok politikai napirendjén át a körkörös gazdaságig mindennapi gyakorlat, ott egészen eltérő információ- és tudástárral bírnak az emberek, mint egy gazdasági helyzetéből adódóan kevésbé fejlett, ebből (is) következőleg materiális társadalom esetén (Lessenski, 2019). Utóbbi esetben a napi környezetvédő gyakorlatok (pl. háztartási szelektív hulladékgyűjtés) valósága és a kérdőívekben jelentkező elkötelezettségek között szakadék állhat fent, ahogyan a zöld (normakövető) elköteleződésből sem vonhatunk le teljes bizonyossággal a napi praxisokra vonatkozó következtetéseket. Különösen abban az esetben szükséges ezzel a feltételezéssel élni, ha a posztmateriális gondolkodás keresztezi a materiális igényeket és lehetőségeket, azaz amikor az állampolgárnak költségbe kerül a zöld elköteleződés. Ez a költség lehet akár egy-egy energiahatékonysági háztartási fejlesztésbe történő befektetés, egy kevésbé

⁵ Lásd ebben a kötetben Mikecz Dániel, Böcskei Balázs és Vasali Zoltán tanulmányát

energiatudatos, de materiálisan kedvező gyakorlatról történő lemondás, vagy egyéni élvezettel járó termékek, szolgáltatások negligálása. Jelen kutatásunkban arra törekedtünk tehát, hogy az egyébként ismertetett, zöld elköteleződést demonstráló kutatási eredmények helyett valósabb, a materiális-posztmateriális tengely mentén értelmezhető, az attitűdöket másként vizsgáló helyzetekre, közpolitikai témákra kérdezzünk rá.

Eleve nehéz elvonatkoztatni attól – ahogy a nemzetközi komparatív kutatások részben immanens logikájuk alapján így járnak el –, hogy maga a zöld, környezetbarát attitűd sem homogén, az általános kategóriák inkább túlhangsúlyoznak, jellegükből adódóan leegyszerűsítik az elmozdulásokat (Coskun, 2018). Természetesen minden fenti kritikai pontra egyetlen kutatással reagálni nem lehet, nem is célunk. Viszont az elmúlt évek jelentősebb, a zöld értékek irányában történő elmozdulását, időben és témák mentén illusztráló áttekintését követően most az állampolgárok materiális helyzetével, illetve a társadalmi kapcsolódások interszubjektív jellegével is számoló kérdéspark mentén vizsgáljuk a magyar társadalom zöld elköteleződését. Mindezzel szándékaink szerint hozzájárulunk olyan politikatudományon kívüli kutatásokhoz, amelyek a hazai fogyasztók, illetve háztartások zöld ismeretei és attitűdje mellett a zöld termékek és az energiatudatosság kapcsán már beszámoltak az anyagi lehetőségek nyújtotta pragmatizmus, illetve az árérzékenység fontosságáról (Bethlendi – Póra, 2021).

A zöldérzékenység közpolitikai mérlege

A zöld ideológia elfogadottsága

Az általános áttekintést követően a kutatási eredményekkel folytatjuk, vizsgálva az előbb ismertetett materiális ráfordítás vagy lemondás egyéni megítélését is. Ahogyan arra Szabó és munkatársai (2020) rámutattak, a koronavírus-járvány befolyásolta a magyar társadalom értékpreferenciáit, újra a materiális értékek irányába fordultak a magyarok, mindamelllett a politi-

1. táblázat. Az orientációs címkék népszerűsége (százalékos megoszlás)

	2017. december – 2018. január	2020. december	2021. szeptember
rend és stabilitás híve	13	22	20
konzervatív, hagyománytisztelő	12	16	19
européer, nyugatos	7	9	16
erős nemzeti érzésű	17	17	14
liberális	11	10	13
zöld	11	9	8
szocialista, szociáldemokrata	14	10	7
hívó	15	7	3
összesen	100	100	100

Adatok forrása: 2017/2018: NKFIH-119603, Részvétel, képviselő, politikai pártosság, N = 2000; 2020: TK-01014677, Értékek, identitások és NKFIH-119603, Részvétel, képviselő, politikai pártosság, N = 2000., IDEA Intézet, 2021. N=1744.

kai érték címkék terén is zajlott egy mozgás. A 2018-as választások előtt készített nagymintás vizsgálatokhoz képest 2020 decemberére csökkent a „zöld” címke elfogadottsága, igaz, nem nagyságrendekkel (Szabó és tsai, 2020: 50–51). Az IDEA Intézet 2021. őszi adatfelvétele a zöld érték címke további, kismértékű háttérbe szorulását regisztrálta.⁶ 2017/2018 fordulóján 11, 2020 decemberében 9, 2021 szeptemberében pedig a kérdezettek 8 százaléka jelezte, hogy saját politikai eszméjéhez a „zöld” címke áll a legközelebb (1. táblázat).

⁶ A kérdőív összeállításában ezúton köszönjük Vasali Zoltán közreműködését.

Egy bináris, logisztikus modell segítségével megvizsgáltuk, hogy mely tényezők azok, amelyek a leginkább jelzik a zöld címke elfogadottságát. Hat változót vizsgáltunk, a nemet, a kort, azt, hogy diplomás-e vagy sem a kérdezett, azt, hogy mi a gazdasági státusa (aktív, nyugdíjas, tanuló, egyéb – a modellbe ún. kategóriaváltozóként került be), fővárosi lakos-e vagy sem, valamint hogy a kormány vagy az ellenzék listájára szavazna-e egy most vasárnap esedékes parlamenti választáson. A modell alapján a kor, a nem és a párthovatartozás, valamint a gazdasági státus egyes kategóriái magyarázzák leginkább a zöld címke választásának arányát választottságát. Minél fiatalabb, annál inkább elfogadja azt (Exp. B=0,960), a nők számára szintén szimpatikusabb a zöld érték címke (Exp. B=0,519); növeli a zöld érték címke választását az, ha valaki gazdaságilag aktív illetve tanuló (Exp. B=5,993; Exp. B=4,206), és szintén emelkedik a zöld érték elfogadottsága, ha a kérdezett az ellenzékre szavaz (Exp. B=1,629). Mindez azt jelenti, hogy a gazdaságilag aktívak 10, a tanulók 15, a kormánypárti szavazók 3, az ellenzékieknek pedig 11 százaléka számára a legnépszerűbb érték címke a „zöld”.

Környezetvédelem, zöldenergia

Kutatásunkban néhány, a bevezető fejezetekben részletesen taglalt témához kapcsolódó közpolitikai állítást fogalmaztunk meg, amelyekkel teszteltük a mintában résztvevők környezetvédelemhez való viszonyát. Elsőként azt vizsgáltuk, hogy fizetne-e a kérdezett egy kisebb károsanyag-kibocsátással járó energiaszolgáltatásért. A 2. táblázatból kitűnik, hogy a társadalom abszolút többsége, 56 százaléka nem szeretne azért fizetni, hogy kisebb károsanyag-kibocsátású energiához jusson. Minden negyedik ember azonban elfogadhatónak tartja ezt a megoldást, mert úgy véli, hogy ez magasabb életminőséget eredményez. Az egyet nem értők többsége szerint már ma is megfelelő mennyiségű adót fizet ahhoz, hogy az állam ezt megoldja, egyötödük szerint a piaci szereplőkre kellene hárítani a többletköltségeket, egytized pedig az EU-tól várja a többletköltségek finanszírozását.

2. táblázat. Ön támogatná, hogy a későbbiekben többet fizessen egy kisebb károsanyag-kibocsátással járó energiaszolgáltatásért? (%)

	százalék
Igen, ez egy magasabb életminőséget jelent	25
Nem, az állam jelenleg is az adóbefizetéséből finanszírozza a környezetvédelmi fejlesztéseket	25
Nem, az állam a zöldebb energiatermelés költségeit hárítsa a piaci szereplőkre	21
Nem, a zöldebb energiatermelés fejlesztésének költségeit az Európai Unió fizesse	10
Nem tudja, nem válaszol	18

Forrás: IDEA Intézet

Az állítás elfogadása vagy elutasítása statisztikailag szignifikáns kapcsolatban áll a lakóhellyel (Pearson χ^2 sig=0,000, Cramer' v =0,112), a gazdasági státusszal (Pearson χ^2 sig=0,000, Cramer' v =0,102), az iskolázottsággal (Pearson χ^2 sig=0,001, Cramer' v =0,100), valamint a kérdezett korával (Pearson χ^2 sig=0,000, Cramer' v =0,136). Az együttjárás tartalma világos szociodemográfiai rajzolatot mutat: a nagyvárosiak, különösen a fővárosiak, a hallgatók/diákok, a felsőfokú végzettségűek és a 40 év alattiak, ezen belül is a legfiatalabbak, tehát a 30 éven aluliak hajlandóak a mintában képviselt súlyukhoz képest inkább fizetni a zöldebb energiáért, mint más csoportok. Az aktív keresők lényegesen nem térnek el az átlagos véleménytől, de valamivel magasabb körökben azok aránya, akik nem támogatják a többletfizetést, egyrészt mert az állam már most is jelentős adóbevételekhez jut ezen a téren, másrészt mert a zöldenergia költségeit inkább a piaci szereplőkre kellene hárítania.

A legjelentősebb különbség mégsem szociodemográfiai mutatók, hanem a pártos polarizáció alapján mutatható ki a véleményekben (Pearson χ^2 sig=0,000, Cramer' v =0,170). Az igen válaszok átlag feletti, 40 százalékos arányt képviselnek az ellenzéki szövetség, valamint a parlamenten kívüli kispártok támogatóinál. Ezzel szemben a Fidesz-KDNP támogatóinak 34 szá-

zaléka a piaci szereplőkre, további 16 százaléka pedig az EU-ra hárítaná a zöldebb energiatermelés költségét.

Miután a zöld érték címke elfogadottsága és a környezetvédelmi alapattitűd-mutató esetében is nagyon hasonló szociológiai karakter jellemzi a válaszadókat, úgy döntöttünk, hogy alapvetően pártos elköteleződés mentén mutatjuk be a többi adatot. Tehát elsősorban azt vizsgáljuk, hogy a kormánypárti, valamint az ellenzéki pártszövetség támogatói hogyan viszonyulnak a környezetvédelmi kérdésekhez. Néhány esetben azonban a gazdasági státusz szerepét is vizsgáljuk, ami, mint a fenti elemzésből kitűnik, lényeges tényezője volt a zöld témákról való gondolkodás szociodemográfiai hátterének.

3. táblázat. Ön szerint fenntarthatóvá lehetne tenni a jelenleg mindenkire általánosan vonatkozó rezsicsökkentést?

A válaszok megoszlása pártlisták támogatottsága alapján, (%)

	Fidesz-KDNP	Ellenzék közös listája	Egyéb lista	Ismeretlen preferencia	teljes minta
Fontos eredménynek tartom, hogy a hatósági árak maximálása megvédjenek bennünket az áremelkedésektől	62	13	22	24	34
Nem, mivel fogyasztói hozzáállástól függetlenül általános engedélyt ad mindenkinek, nem ösztönzi a „zöld” átállást	10	15	14	15	13
Nem, mert ez a rendszer már eleve reformálhatatlan, piacidegen politikai technika	4	48	37	25	27
Nem tudom	23	23	27	37	26
Összesen	100	100	100	100	100

Forrás: IDEA Intézet

A következő kérdés a rezsicsökkentés fenntartásáról szól (3. táblázat). A válaszokból kitűnik, hogy a kérdezettek 34 százaléka fenntarthatónak véli a hatósági árak alapján szabályozott rezsit, több mint negyedük határozottan ellenkező véleményen van, 13 százalékuk viszont kissé szkeptikus, mert a rezsicsökkentés nem segíti elő a „zöld” reformokat. Az adatok alapján látható, hogy kiugróan magas (26%) azok aránya, akik nem tudják megítélni a rezsicsökkentés fenntarthatóságát. Ebben az esetben is éles politikai törésvonal figyelhető meg az ellenzéki és a kormánypárti szavazók között. Míg a kormánypártiak 81 százaléka fontos eredménynek tartja a hatósági árak maximalizálását és annak hatósági árszabását, az ellenzékiek több, mint hattizede úgy véli, hogy a rezsicsökkentés rendszere fenntarthatatlan, piacidegen technika (Cramer' $v=0,434$). Érdemes jelezni, hogy az aktív keresők inkább tartják fontos eredménynek a hatósági árak maximálását, mint akár a nyugdíjasok, akár a tanulók.

4. táblázat. Ön szerint az Európai Unió egyre szigorúbb környezetvédelmi szabályozása növeli vagy csökkenti hazánk gazdasági növekedését?

	Fidesz – KDNP	Ellenzék közös listája	Egyéb lista	Ismeretlen preferencia	teljes minta
Az EU túlságosan türelmetlen a zöld politikában Ezt a tempót csak a gazdagabb országok képesek követni.	39	13	20	15	24
Igaz, hogy az Európai Unió sürgeti a környezetvédelmi reformok megvalósítását, de az átálláshoz jelentős támogatást biztosít	31	69	53	48	50
Nem tudom	30	17	27	37	26
Összesen	100	100	100	100	100

Forrás: IDEA Intézet

Az ellenzéki pártok szövetségének támogatói döntően úgy gondolkodnak, hogy az EU nem sieti el a zöldítési programot, hiszen megfelelő kompenzációt, támogatást is ad cserébe, míg a fideszes szavazók válaszaik erősen polarizáltak. Relatív többségük (39%) szerint az EU türelmetlen, csak a gazdag országokra gondol (4. táblázat), és csak három tizedük megengedő az Unió reformjait illetően.

Külön érdekes kérdés annak vizsgálata, hogy a különböző zöldítést és környezetvédelmet szolgáló támogatások mely társadalmi csoportokhoz jussanak el leginkább (5. táblázat). Négy opciót ajánlottunk fel: támogassák a szegényeket, a középosztályt, mindenkit, illetve senkit se támogassanak. A társadalom leginkább a szegények támogatását tartja indokoltnak (3,72 átlagpont az 1–5 skálán), de nem sokkal marad el ettől az „Jövedelmi viszonytól független mindenkit egyaránt kell támogatni, hogy zöldebb technológiákkal tudjon élni” opció elfogadottsága sem (3,5 pont).

Ha megvizsgáljuk a kormánypárti és ellenzéki szavazók véleményét, eltérő támogatási struktúrát láthatunk. Míg a kormánypárti szavazók mindenkit támogatnának (3,67 átlagpont), addig az ellenzéki szövetség mögött állók kifejezetten az alacsony jövedelműek támogatása mellett foglal állást (4,23 pont). Statisztikailag nincs különbség a kormánypárti és ellenzéki szavazó középosztállyal kapcsolatos álláspontjában, míg az egyenlő felelősséget felvető vélekedés némileg erősebben elfogadott a kormánypártiaknál, mint a többi szavazói csoportban. Van viszont eltérés gazdasági státus szerint. A tanulók körében a legmagasabb a szegények, a középosztály és a mindenkire vonatkozó támogatás opciójának elfogadottsági átlaga, míg a „senkit se támogasson az állam” kategória esetében a nyugdíjasok válaszaik térnek el legnagyobb mértékben az átlagtól.

5. táblázat. A környezetvédelmi támogatások címzettjei
Mennyire ért egyet Ön az alábbi állításokkal? (1–5 skála átlagai)

	Fidesz – KDNP	Ellenzék közös listája	Egyéb lista	Ismeretlen preferencia	Átlag
A szegényeket alacsony jövedelmük miatt jobban kell támogatni	3,14	4,23	3,61	3,8	3,72
A középosztály támogatását kell erősíteni	2,9	3,02	3,1	2,82	2,96
Jövedelmi viszonytól függetlenül mindenkit egyaránt kell támogatni	3,67	3,33	3,5	3,55	3,5
A környezetvédelmi fejlesztések finanszírozása mindenkinek az egyéni felelőssége	2,69	2,56	2,48	2,33	2,57

Forrás: IDEA Intézet

Ahogy a bevezető fejezetekben jeleztük, a környezet egyéni szintű védelme számtalan megoldás révén lehetséges, amelyeknek ugyanakkor eltérő az egyéni szintű költsége. Míg a szelektív szemetgyűjtés alig-alig kíván az egyéni elköteleződésen kívül anyagi befektetést, addig a lakásszigeteléshez nem elég a szándék, komoly anyagi áldozatot is követel (6. táblázat). A hűstermékek kiiktatása az étkezésből, illetve fogyasztásuk mérséklése viszont egyéni lemondást, a saját életnívó és szokások átalakí-

⁷ Pontos válaszkategóriák:

„A szegények alacsony jövedelmük miatt rendszeresen a nagyobb szennyezéssel járó, olcsóbb fogyasztási formákat választják (pl. szeméttégetés), ezért őket jobban kell támogatni.”

„A középosztály támogatását kell erősíteni, hiszen ők képesek megfizetni a tisztább környezetvédelmi technológiai átállás egy részét.”

„Jövedelmi viszonytól függetlenül mindenkit egyaránt kell támogatni, hogy zöldebb technológiákkal tudjon élni.”

„A környezetvédelmi fejlesztések finanszírozása mindenkinek az egyéni felelőssége, senkit nem kell támogatni.”

tását jelentheti. Jól látszik az 5. táblázatból, hogy kétségtelenül a szelektív szemetgyűjtés a legáltalánosabban elfogadott környezetvédelmi módszer, amit a magyar társadalom alkalmaz (77%). Ehhez képest minden más a társadalom kevesebb, mint felénél, illetve harmadánál jelenik meg. A legkevésbé a húsevésről tudnak lemondani a megkérdezettek, de az autó letétele sem népszerű technika.

A különböző környezetvédelmi módszerek technikák együttes vizsgálata azt mutatja, hogy a kérdésre válaszolók relatív többsége, háromtizede három különböző opciót is választott, további 23 százalékuk pedig 4 technikát alkalmaz a környezet megóvása érdekében. A kifejezetten környezettudatos állampolgárok aránya – akik öt vagy több módszert is megjelöltek – ugyanakkor 12 százalék.

E réteg – tehát akik kifejezetten nagy figyelmet fordítanak környezetük megóvására – erősen felülreprezentált a 40 éven aluliak (ebből következően a tanulók), a nők, a felsőfokú végzettségűek, valamint a nagyvárosiak körében.⁸ Ez a magatartás társadalmi státushoz és generációs kötelékhez kötött. Ha pedig politikai értékek mentén vizsgáljuk őket, megállapítható, hogy a liberális gondolkodásúak 16, a szociáldemokraták 18, míg az önmaguk leírására a „zöld, környezetvédő” kategóriát jellemzőnek tartók 24 százaléka sorolható a környezettudatos magyar állampolgárok közé.

A kormánypárti és ellenzéki szavazók egyéni szintű környezetvédelmi gyakorlataiban, technológiáiban néhány markáns különbség fedezhető fel (7. táblázat), amelyek elsősorban a két tábor szociológiai összetételének különbségeiből fakadhat. A tömegközlekedést és a kevesebb autóhasználatot az ellenzéki szavazók választják nagyobb arányban, a komposztálást viszont a kormánypártiak. Míg az előbbiek nagyobb arányban élnek nagyvárosokban, ahol széles a közösségi közlekedési paletta, az utóbbiak között az átlagos megoszláshoz képest magasabb

⁸ A jelzett szociológiai jellegzetességek kiemelése statisztikailag szignifikáns összefüggéseken alapul.

6. táblázat. Ön hogyan védi a környezetet? Több válasz lehetséges (%)

	megoszlás
Szelektíven gyűjtöm a szemetet	77
Kisebb energiaigényű gépeket használok	46
Jobban szigetelt lakásban élek	46
Többet járok tömegközlekedéssel és biciklivel	42
Komposztálok	32
Kevesebbet járok autóval	28
Kevesebb húst eszem	16
Egyéb	10
Egyik sem	3

Forrás: IDEA Intézet.

a kisebb településen élők aránya. A húsfogyasztás csökkentése inkább az ellenzéki szavazók körében elfogadottabb.

Nincs különbség a válaszokat tekintve a „jobban szigetelt lakásban élek” kategória esetében (48–48%). Ezzel lehet összefüggésben, hogy lakásfelújítás keretében nyílászárók cseréjét, illetve fűtőkorszerűsítést is a kérdezettek egyaránt 23–23 százaléka tervezi, míg hibrid vagy teljesen elektromos autót 14 százaléka tervezi vásárolni. A kormánypártiak körében ugyanakkor némileg magasabb a ház és lakásfelújítást tervezők aránya (25% szemben az ellenzék 21%-ával).

Összességében, a környezetvédelmi technikák gyakorlatok vizsgálata alapján a kormánypártiak körében alulreprezentált a kifejezetten környezetvédők (öt vagy több technikát választók) aránya (8%), az átlagnál egy hajszállal magasabb az ellenzékiek (14%), és a legmagasabb (18%) a kisebb listát, leginkább a Magyar Kétfarkú Kutya Párt támogatói körében.

7. táblázat. Ön hogyan védi a környezetet, kormánypárti vs ellenzéki szavazó? Több válasz lehetséges a kormánypárti listát és az ellenzéki közös listát választó körében (%)

	Fidesz–KDNP listája	Ellenzéki pártok közös listája
Szelektíven gyűjtöm a szemetet	76	81
Jobban szigetelt lakásban élek	48	48
Kisebb energiaigényű gépeket használok	47	46
Komposztálok	38	27
Többet járok tömegközlekedéssel és biciklivel	33	48
Kevesebbet járok autóval	19	32
Egyéb	11	6
Kevesebb húst eszem	10	22
Egyik sem	5	1

Forrás: IDEA Intézet

A személyes életmódot, élethelyzetet veszélyeztető környezetvédelmi problémák közül a levegőszennyezés (36%), valamint a globális felmelegedés hatásai (33%) a legfontosabbak a magyar társadalom számára (8. táblázat). Jólal kevésbé érzékelik fontosnak saját életmódjuk szempontjából a hulladékok elhelyezését, a vizek szennyezését, illetve az erdő kivágásokat. Míg a kormánypártiak az átlaghoz képest a hulladékokkal kapcsolatos problémákat emelik ki jobban (23%), addig az ellenzékiek körében a globális felmelegedés és annak az életmódra gyakorolt hatása fontosabb ki (46%). A vizek szennyezése és a levegőszennyezés terén nincs érdemi eltérés a két csoport válaszaiban.

A globális felmelegedés problémáját egyébként a tanulók, a hulladékok elszállítását, valamint vizek szennyezését a gazdaságilag aktívak, a levegőszennyezést a nyugdíjasok, míg az

erdőkivágást az „egyéb” gazdasági státuszban lévők választják a legnagyobb arányban a többi csoporthoz képest (8. táblázat).

8. táblázat. A környezetvédelmi problémák személyes érzékelése: Az alábbiak közül melyik környezetvédelmi probléma veszélyezteti leginkább az Ön életét, életmódját? (A kormánypárti listát és az ellenzéki közös listát választó körében, %)

	Teljes minta	Fidesz–KDNP listája	Ellenzéki pártok közös listája
Globális felmelegedés	36	28	46
Levegőszennyezés	33	32	31
Hulladékok	14	23	7
Vizek szennyezése	11	9	10
Erdőkivágások	6	8	6
Összesen	100	100	100

Forrás: IDEA Intézet

Végül utolsóként azt vizsgáltuk, hogy az utóbbi évtizedek legnagyobb szabású beruházása, a Paks II. milyen hatással lehet Magyarország környezetterhelési mutatóra (9. táblázat).⁹ Nem az volt tehát a kérdés, hogy elvi szinten a paksi atomerőmű II. blokkjának megépítését támogatja vagy ellenzi-e a kérdezett, hanem hogy a beruházásnak milyen hatása van a környezetre. Ahogy az alábbi táblázat mutatja, a válaszok szerkezete mégis megfelel a pártos polarizáció alapján „vártaknak”, azaz a kormánypártiak majd kétharmada úgy véli, hogy Paks II. javítja a környezetterhelési mutatókat, ezzel szemben az ellenzékiek 82 százaléka ellentétes véleményen van. A társadalmi megoszlás-

⁹ Emlékeztetjük az olvasót, hogy az adatfelvétel és az elemzés az orosz agresszió nyomán kitört ukrán–orosz háború előtt készült.

hoz képest egyébként mindkét vélemény túlzónak tekinthető. A válaszadók mintegy fele ugyanis úgy véli, hogy a megaberuházás ront az ország környezetterhelési mutatóin, 28 százaléka szerint javít, míg 23 százalékuk azt az álláspontot fogadja el, hogy „Javít, bár aggasztónak tartom, hogy a kiegészítő fűtőelemek megnyugtató elhelyezése nem megoldott.”

Ha pedig a szociodemográfiai tényezők alapján próbáljuk a Paks II. beruházással kapcsolatos véleményeket jellemezni, megállapítható, hogy a nők, a középfokú végzettségűek, a nyugdíjasok és az egyéb gazdasági státusúak, a fővárosiak azok, akik inkább úgy vélekednek, hogy az új blokkok építése ront a környezetterhelési mutatókon, míg a férfiak, a gazdaságilag aktívak, a diplomások, a megyei jogú városok lakói inkább az „egyértelműen javítja” kategóriát választják.

9. táblázat. Ön szerint a Paks II beruházás javít vagy ront hazánk környezetterhelési mutatóin?¹⁰ A kormánypárti listát és az ellenzéki közös listát választó körében (%)

	Teljes minta	Fidesz–KDNP listája	Ellenzéki pártok közös listája
Egyértelműen javít	28	64	3
Javít, bár aggasztó a fűtőelemek helyzete	23	30	15
Ront	49	6	82
Összesen	100	100	100

Forrás: IDEA Intézet

¹⁰ Pontos válaszkategóriák:

„Egyértelműen javít, hiszen az atomenergia nem jár széndioxid-kibocsátással.”

„Javít, bár aggasztónak tartom, hogy a kiegészítő fűtőelemek megnyugtató elhelyezése nem megoldott.”

„Ront, mert az orosz hitelből megvalósuló beruházás helyett ezt a pénzt a megújuló energiaformák fejlesztésébe”

Konklúzió

Friss empirikus adatok segítségével igyekeztük bemutatni, hogy a magyar társadalom 2021. őszén milyen módon viszonyul a zöld értékekhez, a környezetvédelemhez, továbbá milyen személyes, egyéni áldozatokat hajlandó hozni ahhoz, hogy a szűkebb és tágabb környezete tisztább és fenntarthatóbb legyen.

Mint az adatokból kitűnt, a zöld ideológia elfogadottsága kutatásról kutatásra kisebb mértékű, amit – Szabó és munkatársaival (2021) egyetértőleg – a koronavírus-járvány hatásával hozunk összefüggésbe. A magyar társadalom ugyanis a pandémia hatására ismét erősebben fordul a materiális értékek irányába. Kutatási eredményeink megerősítik, hogy a gazdasági státus szerepe fontos tényező akár a zöld érték címke, akár az egyes környezetvédelemmel kapcsolatos közpolitikai állítások elfogadása kapcsán. Elsősorban a tanulók, fiatalok azok, akik sokkal nyitottabban a zöld témák és a környezetvédelem irányába. De legalább ilyen fontos azonban azt is látni, hogy a gazdasági státus mellett a pártos polarizáció, a kormánypárthoz, illetve az ellenzékhez tartozás osztja meg a véleményeket. A kormánypártiak szkeptikusabbnak tűnnek a zöld ügy iránt, míg az ellenzéki oldalon nagyobb fogékonyságot és elköteleződést tapasztalunk.

A tárgyalt kutatásban is egyszerre tapasztalható a hangsúlyozottan erősebb fogyasztói súllyal bíró társadalmi csoportok tudatosságának erősödése, ami tudatosan követi a környezet terhelésének árát. Az ellenzéki szavazók hajlamosabbak nagyobb áldozatok vállalására, hiszen erősebbnek érzik a klímaváltozás vagy akár a hulladékgazdálkodás problémáit. Az egyes politikai oldalak aktorai hatékonyan szocializálják a saját választóikat a leginkább meghatározó környezetvédelmi konfliktusok értelmezésekor a saját percepcióik elfogadására.

Szemben a zöldügyek kapcsán mért általános véleményekkel, konkrétabb ügyek mentén vizsgálva látható, hogy az egyéni áldozatvállalás továbbra is csak egy szűkebb körre jellemző Magyarországon. A materiális értékek olvadása még mindig

kevésbé jellemző, és nem a státus, mint inkább az életkor (tanuló vs. nyugdíjas, aktív vs. nyugdíjas) határozza meg a zöld elköteleződést. Azaz kevésbé egy általános materiális-posztmateriális „versenyfutásról” kell beszélnünk, mint inkább generációs különbségeket láthatunk a zöld elköteleződés kapcsán. A magyar társadalom árérzékenysége (pl. rezsicsökkentés támogatása, fizetési hajlandóság a kevesebb kibocsátás megakadályozása érdekében), továbbá a csekély lemondási kedv hiánya a környezetkárosító, élővilág roncsoló gyakorlatokról továbbra is áthatja a politikai közösséget.

A posztmaterializmus terjedése természetesen nem áll meg, ugyanakkor a posztmaterialista utópia megvalósításának projektje továbbra is egy távoli jövő lehetősége. Ennek okai túlmutatnak ezen a tanulmányon, ugyanakkor rávilágít arra, hogy a zöld attitűdökre vonatkozó kutatások politikai gazdaságtani vizsgálódások nélkül téves következtetések levonására vezethetnek kutatót és nyilvánosságot.

Hivatkozott irodalom

- Beluszky, T. (2000). Értékek, értékrendi változások Magyarországon 1945 és 1990 között. *Korall*, 1(1), 137–154.
- Bethlendi, A., & Póra, A. (2021). Household green finances: Demand in focus. *Public Finance Quarterly*, 66(3), 311–336.
- Birch, S. (2020). Political polarization and environmental attitudes: A cross-national analysis. *Environmental Politics*, 29(4), 697–718. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1673997>
- Chaisty, P., & Whitefield, S. (2015). Attitudes towards the environment: Are post-Communist societies (Still) different? *Environmental Politics*, 24(4), 598–616. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1023575>
- Coskun, A. (2018). Understanding green attitudes. In F. Quoquab, R. Thurasamy, & J. Mohammad (Eds.), *Driving green consumerism through strategic sustainability marketing*. IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-2912-5>
- Currie, S., & Choma, B. (2018). Sociopolitical ideology and the morality of green behaviour. *Environmental Politics*, 27(2), 247–266. <https://doi.org/10.1080/09644016.2017.1413727>

Davis, D. W., Dowley, K. M., & Silver, B. D. (1999). Postmaterialism in world societies: Is it really a value dimension? *American Journal of Political Science*, 43(3), 935. <https://doi.org/10.2307/2991841>

do Paço, A., Alves, H., Shiel, C., & Filho, W. L. (2013a). A multi-country level analysis of the environmental attitudes and behaviours among young consumers. *Journal of Environmental Planning and Management*, 56(10), 1532–1548. <https://doi.org/10.1080/09640568.2012.733310>

do Paço, A., Alves, H., Shiel, C., & Filho, W. L. (2013b). A multi-country level analysis of the environmental attitudes and behaviours among young consumers. *Journal of Environmental Planning and Management*, 56(10), 1532–1548. <https://doi.org/10.1080/09640568.2012.733310>

Forsense. (2013, December 10). Változó értékek Magyarországon. <https://www.forsense.hu/valtozo-ertekek-magyarorszagon/>

Gans-Morse, J. (2004). Searching for transitologists: Contemporary theories of post-communist transitions and the myth of a dominant paradigm. *Post-Soviet Affairs*, 20(4), 320–349. <https://doi.org/10.2747/1060-586X.20.4.320>

Hedley, D. (2007). East is East and West is West – Regional Consumer Attitude Comparisons. *Euromonitor International*.

Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton University Press.

Jankauskas, A., & Gudžinskas, L. (2008). Reconceptualizing transitology: Lessons from post-communism. *Lithuanian Annual Strategic Review*, 6(1), 181–199. <https://doi.org/10.47459/lasr.2008.6.8>

Jasny, L. (2013). *Relational political culture: A critique of ingelehart's post-materialist thesis* (SSRN Scholarly Paper ID 2301583). Social Science Research Network. <https://papers.ssrn.com/abstract=2301583>

Jehlička, P., & Jacobsson, K. (2021). The importance of recognizing difference: Rethinking Central and East European environmentalism. *Political Geography*, 87, 102379. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2021.102379>

Kollár, D. (2020). A környezetvédelem és a posztmaterializmus szelleme. *Replika*, 114, 133–155.

Kyvelidis, I. (2002). Measuring post-materialism in post-socialist societies (SSRN Scholarly Paper ID 302775). Social Science Research Network. <https://papers.ssrn.com/abstract=302775>

Lessenski, M. (2019, October 4). Taking on climate change: The new east-west divide? – European Council on Foreign Relations. ECFR. https://ecfr.eu/article/commentary_taking_on_climate_change_the_new_east_west_divide/

Mikecz, D. (2019). A magyarországi zöldmozgalom a rendszerváltástól az ezredfordulóig. *Ellensúly*, 2(3), 90–101. <https://ellensuly.hu/a-magyarorszagi-zoldmozgalom-a-rendszervaltastol-az-ezredforduloig/>

Szabó, A., Oross, D., Papházi, V., Pokorny, Z., & Sebestyén, A. (2021). *A magyar társadalom politikai értékei, identitásmintázatai, 2020*. TK PTI.

Todosijević, B., & Enyedi, Z. (2006). Postmaterialism and authoritarianism in Hungary: Evidence from a two-generations study. In R. Farnen, H. Dekker, C. D. Landtsheer, H. Suenker, & D. B. German (Eds.), *Political Culture, Socialization and Education: Interdisciplinary and Cross National Perspectives for a New Century* (pp. 77–98). Peter Lang Verlag.

Melléklet

A zöld értékímke elfogadás bináris regressziós modell alapján				
	B	Wald	Sig.	Exp(B)
Nem (1=ffi)	-0,655	7,881	0,005	0,519
Kor	-0,041	13,672	0	0,96
Diploma (1=diplomás)	0	0	1	1,0
Budapest (1=fővárosi)	-0,206	0,485	0,486	0,814
Kormellenz (1=kormánypárti, 0=ellenzéki)	0,488	8,537	0,003	1,629
Gazd (gazdasági status, r=egyéb státus)		12,919	0,005	
gazd(1)=gazdaságilag aktív	1,791	8,483	0,004	5,993
gazd(2)=nyugdíjas	0,738	0,846	0,358	2,091
gazd(3)=tanuló	1,436	4,148	0,042	4,206
Constant	-2,708	11,117	0,001	0,067

a. Variable(s) entered on step 1: nem, kor, diploma, BP, kormellenz, gazd.

Correlation Matrix									
	Constant	nem	kor	diploma	BP	kormel- lenz	gazd(1)	gazd(2)	gazd(3)
Constant	1.000	-.071	-.532	-.085	-.144	-.442	-.684	-.356	-.720
nem		1.000	.055	.128	.021	-.060	-.112	-.039	-.101
kor			1.000	.021	-.060	.087	-.069	-.390	.247
diploma				1.000	.132	-.046	-.039	.013	.046
BP					1.000	.127	.063	.063	.034
kormel- lenz						1.000	.034	.007	-.053
gazd(1)							1.000	.748	.809
gazd(2)								1.000	.530
gazd(3)									1.000

Model Summary			
Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	567,525a	,062	,151

a. Estimation terminated at iteration number 7 because parameter estimates changed by less than ,001.

Hosmer and Lemeshow Test			
Step	Chi-square	df	Sig.
1	7.047	8	.532